

МУЗИЧНА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Ірина Матійчин

УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ПРЕСА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ВАСИЛІАНСЬКОЇ ПІСНІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТЬ

Відродження української культури у пострадянський період сприяло поверненню української церковної музики у сферу її побутування. Поряд з літургійною, широко використовується паралітургійна музична спадщина, зокрема, так звана василіанська пісня кінця ХІХ- першої половини ХХ століття – українська духовна пісня, що виникла в середовищі греко-католицького духовенства, провідником якого був монаший чин Святого Василя Великого. Виявлення і всестороннє вивчення джерельної бази духовної піснетворчості кінця ХІХ- першої половини ХХ століть дасть змогу ввести в науковий обіг і систематизувати духовні пісні згаданого періоду, поповнити репертуар церковних, шкільних та професійних хорових колективів невідомим, але вартісним з мистецької точки зору духовнопісенним матеріалом, дозволить проводити подальші дослідження (текстологічні, соціокультурні, музикознавчі та ін.) цього етапу розвитку української духовної пісні, що в свою чергу стане основою для вивчення сучасного стану духовного піснетворення.

Через недооцінку багатого духовнопісенного матеріалу нового періоду музикознавцями першої половини ХХ століття та насильницьке вилучення його з ужитку в радянський період, нововасиліанська піснетворчість практично не досліджувалась. У наш час з'явились кілька публікацій про окремих композиторів, творча спадщина яких дотична до нововасиліанської традиції. Найціннішими з точки зору висвітлення питань духовно-пісенної творчості є, зокрема, монографія ЛІ Кияновської «Творчість отця Йосифа Кишакевича» (Львів, 1997) та її ж публікації: «Гкишські священики – композитори ХІХ століття та їхня роль в українській і світовій культурі» (Київська церква, 1999. – № 2-3. – С. 40-43) та «Церковний спів галицької композиторської школи» (Каліфорнія, Львів. – 2002 – С. 140-149), монографія В.Гордієнка «Композитор о.Йосиф Кишакевич» (Львів, 1998), подано перелік творів композитора (неповний, з рядом неточностей) та «Віктор Матюк. Біо-бібліографічний покажчик» І.Бермес (Дрогобич, 1993).

Комплексне і системне дослідження духовної пісні кінця ХІХ- першої половини ХХ століть можливе на ґрунті серйозних джерелознавчих студій, однією з яких покликана стати дана публікація.

Метою даної статті є вивчення джерелознавчих аспектів духовного піснетворення кінця ХІХ- першої половини ХХ століть стосовно їх висвітлення в українській греко-католицькій пресі того періоду. Головиними завданнями публікації є: визначення передумов появи великої кількості якісно нових духовних пісень, виявлення їх джерел і невідомих нотно-пісенних текстів, визначення авторів духовнопісенного матеріалу досліджуваного періоду та уточнення часу написання віршованих і музичних текстів.

Культурно-національний занепад українців Галичини в першій половині ХІХ ст. не міг залишати байдужими освічених людей, патріотів краю, які бачили зростаючу загрозу ополячення і так малочисельної західноукраїнської інтелігенції. Ті українці, які мали змогу здобувати вищу освіту у Львові чи Відні (переважно богословську), знайомилися з ідеями німецького філософа Йогана Гердера щодо значення рідної мови для народу, спілкувалися з національно-свідомими польськими та чеськими інтелігентами, що мало значний вплив на формування їх світогляду.

Ідеї національного відродження, започаткованого у Східній Галичині діяльністю «перемисьцького гуртка» та «Руської трійці» у першій половині ХІХ ст., після революції 1848 року поширюються серед освічених галичан-українців. Посилення інтересу до мови та культури свого народу знайшло відображення на «Соборі руських учених», який відбувся 19 жовтня 1848 року. Зважаючи на ополячення більшої частини освічення українців та неписьменність селян, з'їзд констатував сумний стан української культури. Прагнучи зрушити мовне питання при відсутності літературного стандарту української мови, з'їзд українських вчених рекомендував користуватися кирнянською, а не латинською абеткою. Було узгоджено, що основою для літературної норми має служити розмовна мова [1, 223]. І хоча основні досягнення українського руху в цей час обмежилися культурною галуззю, все ж діяльність Головної Руської Ради та наукового товариства «Галицько-руська матиця», відкриття у Львівському університеті кафедри української мови та літератури, заснування газети «Зоря Галицька», спорудження Руського Народного Дому свідчили про значний поступ національного відродження у Галичині. Повільно, часом зводзячись на манівці, національний рух поширюється на всі ділянки громадського життя.

Оскільки провідниками українського руху були представники переважно галицького духовенства, мовні процеси не могли обминути церковне середовище. Гречно-католицькі священники починають розуміти, що використання народної мови у проповідях, щоденних молитвах, набожних піснях може наблизити галичан до церкви, підняти їх релігійне почуття, дасть можливість впливати на культурний та моральний розвиток селян-руслив.

Треба сказати, що став церковного співу по селах на той час був плачевним. Про це свідчить ряд публікацій, зокрема Г.Третяк у «Руському Сіоні» пише. «Пініє наше церковне на селі систематично и глибоко упадає... Я прійшодем до того сумного свідіння, що ніці ледви при десятой церкви находитьсє дяк, которий би хоть яко- гако знал пініє Ірмологіона... О хорах церковних можна днесь говорити лише при сотной церкви...» [2, 245].

Не набагато кращим був стан церковного співу по містах. Поширення так званого фігурального співу в міських храмах також сприймалося неоднозначно, оскільки він був для народу складним і незрозумілим. Аналізуючи причини відходу деяких парафіян в лоно римо-католицької церкви, Домет (В.Садовський) у 1900 р. з болем писав: «В новім способі концертного співаня народ не міг брати живого уділу, богослуженє ставало що раз то більше слуханєм священика і хору або дяків, тому ставав він [народ] поцевібно рівнодушним дря богослуженя а з ним і дря віри своїх предків... В кафедральні храми ходять чужі не як в церков. а як би на концерт або до театру, шоби полюбуватися концертними продукціями та хорошими голосами... коли тим часом руський нарід, потомки колишніх мучеників за свою руську віру, біжить до «каплічек» співати на польській мові «літанії та годзінкі» – оминаючи свою рідну матір руську церков» [3, 70].

Питання доцільності всенародного співу під час Богослужень вже піднімалося і буде ще не раз обговорюватися на сторінках галицьких періодичних видань, зокрема у публікаціях П.Бажанського, І.Фривка, І.Миронюка та ін.[4]. Як відомо, одним із противників такого співу був С.Людкевич, виступаючи за піднесення музичного рівня церковних хорів [5]. Та все ж С.Людкевич розумів, що «справа церковного співу – се також справа громадянська й національна.» А в останній третині ХІХ ст. ця справа мала ще й політичне забарвлення.

Тож на той час першочерговим завданням українських церковпослужителів було втримати парафіян у «руській» вірі, не допустити ополячення простого народу, втрати національного обличчя в умовал посилення польського впливу в галицькій провінції Австро-Угорщини. Одним із засобів для здійснення цього завдання мала слугувати духовна пісня, написана розмовною мовою простих

галичан-українців, доступна і зрозуміла, а водночас просякнута глибокою духовністю та виховним потенціалом. Вона мала слугувати містком між високим церковним (сакральним) мистецтвом та мистецтвом народним, недарма збірники таких пісень згодом друкувалися під назвою «Церковно-народні пісні», хоча це були пісні авторські, а слово «народні» вказувало передусім на використання мови простого галицького селянина.

Треба сказати, що в Україні здавна існувала традиція духовного піснетворення, матеріалізована в друкованому нотному виданні – Почаївському «Богогласнику»¹ 1790-1791 рр. та в кількох його передруках. Почаївський «Богогласник» підсумував традиції розвитку українського духовного піснярства XVI-XVIII століть, ставши водночас підґрунтям для подальшої творчості в жанрі духовної пісні. Та до середини XIX ст., у зв'язку з духовною кризою, що охопила українське суспільство, творча активність піснярства згасає, хоча збірники типу «Богогласника» продовжують видаватися аж до початку XX ст.

Зрозуміло, що більшість пісень богогласникового репертуару до кінця XIX ст. втратили свою актуальність, у Першу чергу з точки зору мови. Написані вони були церковнослов'янською чи книжною з іномовними домішками мовою, важкою для сприймання та розуміння простим народом, а тому в масі своїй не закорінилися в народному середовищі, за винятком справді високопоетичних та близьких за образним змістом народному духові пісень, переважно різдалних, які побутують і в наші дні.

Значну роль у поширенні серед народу духовних пісень, зокрема покальних, свого часу відігравали лірники, збираючи біля себе гурти слухачів, але й ця традиція в Галичині до кінця XIX ст. підпадає [6]. Щодо пісень, які в невеликій кількості продовжували гворитися протягом XIX ст., то написані вони були в дусі давніх духовних пісень штучним книжним язичем, а тому не могли задовільнити потреби галицьких українців кінця XIX ст. в якісно новій духовнопісневій творчості, і західно-українська громадськість в особі своїх душпастирів постала перед усвідомленою потребою написання пісень духовного змісту мовою простих галичан.

У галицьких часописах з'являється рад публікацій, що спонукали до створення українською мовою набожних пісень, друкування церковних співаників, молитвеників. Так, часопис «Галицький Сіон» у 1882 році друкує замітку «О потребі набожних пісень в малоруській язичі», в якій наголошує: «Як рішительно обстаємо за церковно-руским язиком в чисто церковних богослуженіях, твк рішительно хотілибсьмо ся вже раз розпроцати с ломаниною, макаронизмом язиковим в набожних піснях» [6, 723]. Роздумуючи нан тим, хто би міг взятися за написання релігійних україномовних пісень, автор вказує на потенційні можливості піснетворення самого галицького духовенства: «Прецінь маємо між самими священниками поетів і композиторів, гаж суть і у нас сили, що с потребою повагою і як слід за тоє діло прийати би ся могли». На завершення публікації автор закликає відгукнутися меценатів, які би могли пожертвувати певні суми для конкурсних премій за відповідно складені пісні

Відгук на цей заклик знаходимо через рік у коротенькій замітці в «Руському Сіоні», яку наводимо повністю: «Брак есть у нас пісней церковних в народнім язичі і народоми добре зрозумілих. Кто-би уложив кілька таких пісень на великий піст, котрі би ся співали іменно в п'ятвнци і неділі великого посту (подібно ак н. пр. польски: «Gorzkie zale», «Wisi na krzyzu Pan Stworca meba», «Jezu Chryste Panie miły» і т.д.), отримає нагороду 20 зл. р Нагорода тал виплатиться, як скоро пісни тіи будуть надіслані до редакції «Руського Сіона» і від тої ж Редакції яко відповідні узикні будуть» [7, 723].

Очевидно, ці публікації не принесли очікуваного результату, бо у часописі «Душпастир» за 1889 р. у рубриці «Допись з села» знаходимо ствіттю подібного змісту. Анонімний автор Дж. пише: «Ми величаємо себе співлюбнаим народом і есьмо істинно ним, однак откровенио сказати можем, що не посідаем буквально ані одної пісни церковной (кромі пару колад), котру би весь народ єдиномушно співав...Факт позосткиє фактом, що ми пісень церковних для народа способних совершенно не маем і що тії, котори до тепер посідаем, це суть до улоупотребленія» [8]. Тут треба зауважити, що

¹ Про це див. Медведик Ю. «Богогласник» – визначна пам'ятка української музичної культури XVII-XVIII століть // Записки Наукового товариства ім. Шевченка – Львів, 1996. – Т. 232. – С. 59-80.

автор, відкидаючи пісенні здобутки минулого періоду, очевидно, свідомо згущував фарби, прагнучи спонукати творців до написання нових пісень, які би відповідали духові часу. Десятки мистецьки довершених набожних пісень барокового періоду продовжують існувати до наших днів у церковній традиції чи концертних обробках, але виразником нової епохи, епохи пробудження і самоусвідомлення галицьких українців мали стати нові духовні пісні, написані народною мовою. Аналізуючи у вже згаданій статті причини пасивності парафіян у церкві, участь яких у Богослужінні обмежується відмовлянням, часто бездумним і механічним, молитов, дописував Дж вважає, що «не pomoже тут строєніє хоть би і як величавих церковей, если нац народ піснями церковними не воодушевится до свого обряда», бо «сила в таких піснях церковно-релігійних єсть валичественна...», «сила, яка би весь народ одушевляла і облагородняла» Автор уточнює, коли саме в церкві чи поза нею мали б звучати подібні пісні («при процесіях в поле, обходах вселяких і походах на праздники і одпусты, перед і по Службах Божих, Утренях і Вечернях, в неділі і свята») та про що в них мало б розповідатися («о всіх добродітелях ., пісні о страстях на великій піст, пісні на всі праздники в році, пісні рапни і вечерні, пісні про усопших, пісні о всіх пралдах віри, словом, цілий катихизм в піснях уложений»). Щоб на початках полегшити труд написання таких пісень, пропонує автор використовувати вже нагромаджений пісенний матеріал інших слов'янських народів, перекладаючи найкращі тексти, але «що до язика належить триматись чистого народного, галицького і всяких експериментів язикових як найбільше вистерігатись» [8].

Більш результативними заклики до піснетворення виявилися у тих часописів, які велику увагу приділяли друковій поетичного матеріалу релігійного змісту, а згодом мали змогу публікувати й нотовані пісні. Значну роль у цій справі відіграв щомісячник «Книжочка Місійна», який почав видаватися з 1890 року в Бережанах накладом священика Л.Джулинського, редактора часопису «Посланник».

Уже в перших числах «Книжочки Місійної» серед інших поезій знаходимо вірші «Діти Христові» Зоріяна (М.Когута) та «В сильній надії» І.Я.Луцика [9, 17; 3], які згодом стали піснями. Багатий поетичний матеріал популярного освітньо-релігійного журналу «Книжочка Місійна» покликаний був пробудити до творчості композиторські сили краю, на чому не раз наголошували упорядники видання.

Так, у ч.3 «Книжочки Місійної» за 1894 рік подано вірш І.Я.Луцика «Царю небесний» з проханням від редакції: «Композиторів наших просимо о ласкаве надісланьє нам нот до тої пісни. Найкрасша з них буде уміщена» [10, 3]. І справді, у цьому ж виданні (за 1896 рік, ч.1. С.21) знаходимо надруковану з нотою пісню О.Нижанківського на запропоновані слова, широко відому нам сьогодні.

«Книжочка Місійна» неодноразово зверталась із подібними закликами щодо написання музики до конкретних віршів духовного змісту, обіцяючи, що «по оціненню через знатоків, буде найкраща зі всіх мелодія уміщена в «Книжочці Місійній» [11, 3]. На жаль, не відомо достеменно, хто саме брав участь у відборі пісенних новотворів, що надходили до редакції. Можна припустити, що як знавці з журналом співпрацювали відомі композитори о. О.Нижанківський та о. В.Матюк, найбільш кваліфіковані серед авторів, пісні яких часто з'являлися на сторінках «Книжочки...»

Духовні пісні українською мовою починають друкуватися у згаданому виданні з 1892 року. В подальших числах кількість їх швидко зростає, що дало змогу редакторам час від часу публікувати спеціальні випуски, складені з нових пісень релігійного змісту, зокрема, збірки «Молебні часи», «Страстни пісні», «Нови пісні», «Нови коляди», «Півець» [12]. Збірка «Молебні часи» підсумувала намагання упорядників часопису подати всі молитви щоденні у вигляді пісень, про що було повідомлено у «Книжочці Місійній», (ч.1 за 1895 р.) [13, 22].

Авторами пісень, поміщених у часописі, є переважно представники духовенства греко-католицького обряду. Більшість пісень композитори писали на тексти Теофіля Луцика та Ієроніма Луцика. Серед найактивніших композиторів цього видання – О.Нижанківський, В.Матюк, М.Горчинський. Слова і музику до своїх пісень писали Ю.Бачинський та І.Дуцько. Останній став найбільш плідним автором «Книжочки Місійної» з 1904 року. Таким чином, з появою в «Книжочці Місійній» нових пісень релігійного змісту крила скресла і розпочався етап творення духовних пісень народною мовою

З 1895 року починає діяти друкарня оо.Василіян у Жовкві, а з 1897 року виходить у світ основне періодичне видання василіян – часопис «Місіонар». Через відсутність нотних черенків у друкарні пісні в «Місіонарі» починають друкуватися з 1899 року. Найбільш повно в цьому часописі репрезентовані пісні о.Й.Кишакевича, о.В.Стеха (ЧСВВ), о.О.Гуньовського, о.М.Федоріва (ЧСВВ). Серед відомих авторів поетичних текстів – Павло Штокалко, Микола Кубрак, Микола Курцеба.

Часопис «Місіонар» виходив і у Філадельфії у 1918-1944 роках. Тут найповніше представлена творчість пісняра-василіянина о.В.Стеха, який з 1906 року відбув на місіонерську працю до Північної Америки.

Окрім названих піснярів, «Книжочка Місійна» (1890-1911) та жовківський «Місіонар» (1897-1944) за час свого видання відкривають нам ще цілу низку інших імен, задіяних до створення духовних пісень у ці роки. Пісні цих авторів майже не відомі, особливо тих, котрі друкувалися після 1926 року, оскільки збірки церковних пісень були надруковані до цього часу, а подальші обставини (німецька та радянська окупації) не дозволили впорядкувати та надрукувати нові збірники пісень духовного змісту.

Та й щодо відомих пісень, згадані періодичні видання дають можливість уточнити час їх написання, прізвища авторів та дають інші додаткові відомості. Так, скажимо, перелік пісень о.Й.Кишакевича, надрукованих у жовківському «Місіонарі», дає змогу доповнити покажчик церковних творів цього автора, поміщений у монографії В.Гордієнка [14], рядом пісень: «Вже день скінчився», «Вінцями слави», «Горі серця», «Даремний плач», «О, святий Отче», «Пресвятий вожде», «Царице наша», «Царю небесний, Тройці святої»; уточнити час написання інших пісень Й.Кишакевича, зокрема, коляда «Слава во вишніх Богу» появилася друком 1911 р., а не 1920 р., як вказано у покажчику, коляда «Над Вифлеємом» – 1910 р., а не 1920 р., а відома колядка «Спи, Ісусе, спи» надрукована в «Місіонарі» ще 1899 року, хоча В.Гордієнко датує час її написання 1922 роком [14, 44].

Також «Книжочка Місійна» за 1893 рік, (ч. 12, с. 25), уточнивши час написання колядки «На небі зірка», засвідчує, що це є оригінальний твір В.Матюка, а не обробка, як надруковано у праці І.Бермес «Віктор Матюк. Біо-бібліографічний покажчик» [15]. Це ж підтверджує і рецензія о.Ю.Гірняка на три випуски «Збірника церковно-народних пісень» (Перемишль, 1900), де також друкувалася ця пісня [16, 334].

У всякому разі, «Книжочка Місійна» та «Місіонар», а згодом і річник «Календар Місіонаря», який видавався у 1901-1944 роках, поміщаючи на своїх сторінках духовні пісні нового покоління піснетворців, у значній мірі спричинилися до розвитку та поширення релігійних пісень. Ці часописи стали творчою лабораторією для молодих авторів, які мали змогу надрукувати тут свої пісні, винести їх на суд широкої аудиторії. Пісні, надруковані у згаданих виданнях, часто потім перевидувалися у численних збірках церковних пісень, що починають виходити на межі XIX-XX століть. І якщо в цих збірниках пісні різних авторів переважно друкувалися тільки традиційним терцовим двоголоссям, то в періодичних виданнях музичні твори могли друкуватися в довільному викладі, залежно від творчого задуму автора. Пісні ці в більшості відзначалися простотою мелодики та ритму, доступністю діапазону, невибагливістю гармонії, викликаними практичними цілями, адже призначалися вони для «всенародного церковного співу», але цей демократизм вирізу дав можливість кращим із цих пісень піднятися до вершин справді народного мистецтва, сприйматися і виконуватися мирянами як народні пісні.

Важко тепер уявити релігійне життя народу, проведення свят в храмі чи поза ним або звичайне недільне Богослужіння без таких перлин нововасиліянської пісні, як «Христос воскрес! Радість з неба», сл. С.Лепкого, муз. Л.Ремези («Книжочка Місійна», 1893 р., ч.3, с.24); «Во Вифлеємі нині новина», сл. І.Луцика, муз. О.Нижанківського та «На небі зірка», сл. І.Луцика, муз. В.Матюка («Книжочка Місійна», 1893 р., ч.12, с.8, [22]; «Царю небесний, Боже могучий», сл. І.Луцика, муз. О.Нижанківського («Книжочка Місійна», 1896 р., ч.1, с.21); «Божая Мати, чиста Дівице», сл. Т.Луцика, муз. В.Матюка («Книжочка Місійна», 1898, ч.1, с.21); «Спи, Ісусе, спи», муз. Й.Кишакевича («Місіонар», Жовква, 1899 р., грудень, с.356); «Мук зближаєсь вже година», сл.

І Луцика, муз. М Копка («Книжочка Місійна», 1902 р., ч.2, с.3); «Тіло Христове прийму», сл. і муз. І.Дуцька («Книжочка Місійна», 1904 р., ч.12, с.20); «Страдальна Мати», сл. і муз. І.Дуцька («Книжочка Місійна», 1905 р., ч.4, с.25); «Вірую, Господи», сл. і муз. І.Дуцька («Книжочка Місійна», 1905 р., ч.12, с.3); «З плачем, сльозами», сл. і муз. Й.Кишакевича («Місіонар», 1908 р., листопад, с.341); «Пливи світами», муз. Й.Кишакевича («Місіонар», 1909 р., лютий, с.47); «Витай між нами», муз. Й.Кишакевича («Місіонар», 1909 р., вересень, с.261), «Божий Син днесь народився», муз. В.Стеха («Місіонар», 1912 р., січень, с.8) та ін. Більшість з них вперше була надрукована у згаданих часописах.

Крім того, композитори-піснярі в цих періодичних виданнях отримували поетичний матеріал для своїх пісень. Так, вірш В.Шурата «Пренепорочна Діво Маріє», надрукований у жовківському «Місіонарі» 1904 року (травень, с.126), згодом стає піснею І.Слободяна («Місіонар», Жовква, 1906 р., травень, с.146). Та більш відомою ця пісня стала з музикою В.Стеха (В.Стех, Ангельський хор, вид. 1, 1909 р., с.42). Вірш В.Щ. (В.Шурата -?) «Кто на весні жигля» («Книжочка Місійна», 1900 р., ч.12, с.3) також стає піснею В.Стеха (В.Стех, Ангельський хор, вид. 1, 1909 р., с.21).

Із «Біблії старого і нового Завіта в 50 піснях» І.Я.Луцика (ч.7 і 8 «Книжочки Місійної» за 1904 рік) три вірші стали піснями о В.Стеха «Кресі на плечі накладають», «Христос воскрес! Ликуйте нині», «Прийде година» (Ангельський хор, вид. 1, 1909 р., с.60, с.61, с.63). В.Стех написав музику і до вірша С.Козак «Радуйся, Серце», надрукованого в жовківському «Місіонарі» 1905 року, (с.273 [17. 15]). Вірш М.К. «Кого ж о поміч» («Місіонар», Жовква, 1906 р., червень, с.161) став піснею ще одного василіянина о.М.Лончини («Церковні пісні», Жовква, 1920, вид.4, с.257), а вірш М.Кубрака «Пречиста Діво, Мати Маріє» («Місіонар», Жовква, 1907 р., с.185) отримав музичне оформлення від о.Й.Кишакевича («Місіонар», Жовква, 1911 р., с.264).

Треба сказати, що стара василіяньська пісня не шезла під натиском нової хвилі духовних пісень. Самі автори нововасиліяньської пісні з повагою ставилися до пісень «Боготласника», творчо використовуючи надбання давніх авторів. Українські католицькі періодичні видання кін. XIX ст. – поч. XX ст. містять багато різного роду обробок пісень барокового періоду, зокрема, в «Книжочці Місійній» за 1898 рік (ч.4, с.7) є гармонізація В.Матюка «О Всеїтая Мати», у «Книжочці Місійній» за 1905 рік (ч.8, с.20) – гармонізація І.Дуцька «Христе, Царю справедливий», а в жовківському «Місіонарі» за 1901 рік є цілий ряд гармонізацій о.І.К. «Царине неба, Діво» (с.316), «Вишні хори» (с.331), «Славная динья» (с.346), «Веселися, украсися» (с.363). Велику роль гармонізаціям давніх наспівів приділяв о.Мирон Федорів, про що свідчать його обробки в «Місіонарі» (Жовква) з перекладом слів на українську мову о.В.Мельника, В.Лімниченка: «Зберіться нині» (1934 р., с.12), «Принесла Сина Марія» (1934 р., с.31), «О горе мені» (1935 р., с.47), «Блажен, блажен ти Пастирю» (1935 р., с.282), «Люди! Радуйтеся Рождеством» (1938 р., с.19).

На мелодію (на гон) давніх пісень були написані нові твори. Пісень до Пресвятої Богородиці «Сберіть ся всі гут люди» Г.А.П. на тон «Радуйте ся всі людє» («Книжочка Місійна», 1905 р., ч.5, с.19), Пісень святому Димитрію о.І.Дуцька на тон «О хто, хто Николая любить» («Книжочка Місійна», 1905, ч.12, с.24), «Тебе звиває ціла Україна» о.М.Д. на тон пісні «Тройця, Бог Отець» («Місіонар», Жовква, 1920р., травень, с.67), «К Твому Покрову» Петра Дорошака на цю ж мелодію («Місіонар», Жовква, 1907 р., червень, с.188), «З понад Тибру» М.Зоріяна (Когута) на тон «О, Пречистав» («Календар Місіонаря» на 1944 рік, с.111). До речі, традиція співу «на тон» властива саме пісням барокової доби, та її іноді використовували і автори нововасиліяньської пісні.

Відголоском давньої традиції є і написання іконославильних пісень¹ у нововасиліяньський період. До таких належать пісні: «Пресвята Діво, світла зорице» до ікони Матері Божої в Болехові, сл. М.К., муз. В.Матюка («Книжочка місійна», 1892р., ч.12, с.29), «Божая Мати, чиста Дівце» до ікони Матері Божої в с.Ратище (Бродівщина), сл.Т.Луцика, муз. В.Матюка («Книжочка місійна», 1898 р., ч.1, с.21) та інші.

¹ Див. Медведик Ю. Українські богородицькі канти другої половини XVII-XVIII століть // Народна творчість та етнографія – 1999. - №4. С.71-80, Медведик Ю. Духовні канти в честь чудотворних храмових святиць Галичини // Українське музикознавство. Вип. 30 – 2001. С.90-103.

Окрім основного релігійно-змістового навантаження, пісні нововасиліяїнської хвилі несли величезний виховний заряд патріотизму, ідеєю України-Руси наскрізь просякнуті пісенні новотвори кін. XIX - поч. XX ст. Джерела цієї ідеї також проглядаються у василіяїнській пісні барокового періоду (наприклад, у пісні «Пречистая Діво, Мати Руського краю»). А в піснях кін. XIX - поч. XX ст. не могли не відобразитися суспільно-історичні пронеси, що хвилювали Галичину. «Першими ластівками» нового відродження української музичної культури в національному дусі назвала василіяїнські пісні цього періоду О.Рудакевич [18, 134]. І справді, поетичні тексти цих пісень прямо чи опосередковано виражають національну ідею, особливо загострено в часі воєнних лихоліть початку XX ст.

У пісні «Царице наша і Маріє», музику до якої написав о.Й.Кишакевич, автор зі своїми переживаннями за долю рідного краю звертається до Божої Матері в надії на її покровительство:

*В святій любові, в щирій вірі
До Тебе йдем в дні горя сірі.
І Тебе просим і благаєм –
Змилуйсь над нашим рідним краєм*

*Твоїм ласкавим ясним зором
І всемогучим омофором
Покрий в день горя і руїни
Весь люд Твій бідний України [19, 304].*

Часом біль за долю України виривався піснями-закликами до бою, що виходило за рамки релігійності, але збагатилось яскравим свідченням активної позиції її автора о.В.Стеха [20, 38]:

*Україна у неволі гине, умирає,
Та своїх дітей рідненьких просить і благає:
Порятуйте нещасливу, о мої ви діти,
Та не дайте вашій немці тяжко так терпіти.*

*Разійшлисьте ся по світі, а мене лишили
На паталу вороженькам, щоб мене добили.
Поверніть же всі до мене, прошу вас, благаю,
Бо на вас в моїй недолі всю надію маю.*

*Поможіть мені лукавих ворогів прогнати
Із мого господарства, із моєї хати.
Станьте, діти, станьте, квіти, разом всі до бою
За нещасну Україну і за вашу долю.*

Виникнення нововасиліяїнської пісні, спровоковане згаданими публікаціями представників духовенства в періодичних виданнях, було явищем революційним для самої церкви, оскільки заклало початок процесу українізації Богослужінь. Консервативне церковне середовище з обережністю підходило до всяких новачій і прагнуло якнайдовше втримати традиційну церковнослов'янську мову як мову літургічну. Про полеміку з цього приводу свідчить поява ряду публікацій на цю тему навіть у 20-тих роках XX століття, коли проповіді і набожні пісні у церкві українською мовою були звичайним явищем [21]. Нововасиліяїнська пісня, виконувана у церкві, разом із проповіддю, проголошеною українською мовою, становлять комплекс, що забезпечував свідому участь парафіян у Службі Божій, а разом з тим, дозволивши українській мові звучати в храмі, підготував перехід на цю мову і церковних відправ.

Без посередництва паралітургічної творчості такій перехід навряд чи був би можливим. Під-

твердженням цього може служити сучасна відправа Богослужінь церковнослов'янською з російськими домішками мовою у Російській Православній Церкві, де паралітургічні пісні не використовуються.

Нові релігійні пісні, володіючи значним виховним потенціалом, стали невід'ємною частиною перших методичних посібників з музики для дітей. Вони входять до складу таких видань: «Вертеп, коляда для дітей з письм Антоновича» (Жовква, 1900); «Молитви и пісні для інтернатских питомцев» (Ужгород, 1925), «Співаник школяра» (Львів, 1905), Матюк В. «Співаник церковно-народний для шкіл народних» (1911); «Співаник, школа народна в 4 частях» (Зібрані і уложіи о В.Навроцкій і В.Сайко, Жовква, 1907) та ін.

Поява нових духовних пісень у періодичних виданнях та спеціальних збірках не залишилася непоміченою. Ю.Гірняк у «Богословському віснику» 1901 року поміщає ряд рецензій на збірку «Молитви часи» з «Книжочок Місійних» [22], «Вінець побожних пісень» о.В.Стеха [23] та з вилуски «Збірника церковно-народних пісень» [24], що вийшли 1900 року, в яких, відмічаючи достоїнства та недоліки згаданих видань, наголошує, що: «Телерішє направлене в церковнім співі єсть не лиш потребне, но і конечне», «и остає ся нам бажати, щобн всі робітники на ниві церковних пісень трудились на основі чисто народній» [25, 198]. Зважаючи на те, що в багатьох нових церковних піснях звучать патріотичні мотиви, Ю.Гірняк пише: «Такі пісні суть дуже на часі. Они, розширени по всіх церквах, можуть причинитись до того, щоби народна свідомість стапула відразу на здоровій основі. Пробудивший ся селянин повинен знати, що церков не стоїть єму и єго народови на заваді, но що церков то єго союзник и опікун в борбі за лучшу долю» [25, 338].

В «Учителі» за 1912 р. (ч.7, с.220) поміщена рецензія І.Ющизина на «Співаник церковно-народний» В.Матюка. Звертаючи увагу автора на дрібні похибки та неточності збірника, І.Ющизин в цілому схвально відгукується про «Співаник...» Цікавою у цій рецензії є критика поширеного на той час зіставлення літургічних пісень, писаних «етимологією», з паралітургічними, писаними «фонетикою»: «Автор, видно, переконаний, що нашими «літерами» не гаразд Господа хвалити. Се ж просто неконсеквенція: бо коли нр. можна написати «по нашому» «Царю Христе справедливий», то чому не можна-б так само написати «Іже Херувими» або «Амінь» і т.д. А так діти будуть вірно іорлати «Іже Херувими», «Амінь» і т.д. Час вже розуміти, що Господу Богу однако мина молитва, чи в ній є ть або ц, чи зовсім нема».

Негативною на появу новостворених пісень була реакція видатного композитора С.Людкевича, висловлена у статті «Справа нашого церковного співу» («Український вісник», 2 серпня 1921 р.): «Щодо нових, творених оо. Василіянами, пісень віршованих з поданим текстом – вони змістом і формою тексту далекі від народного духу, а їх мелодії крайньо безвиразні, не можуть рівнятися навіть зі старими колядами та піснями вроді «Пречистая Діво Мати» або про Миколал». Пропагуючи професійний хоровий спів у церкві на противагу всенародному, Людкевич не сприйняв нових василіянських пісень, бо вони не відповідали його очікуванням, і тому не помітив у них позитивного потенціалу.

Протиречиву рецензію на пісні Й.Кишакевича до святого Йосафата «Владико Отче» та «Ціщо слави заспівалмо» написав інший василіянський піснетворець о.М.Лопчина [26, 160]. Там, де ще в церквах не утвердилася традиція колективного співу, о.Омельян Квіт у часописі «Нива» пропонує: «Треба вчити людей не тільки богослужебного співу, але звичайних інших релігійних пісень, як «Страстних пісень», «Воскресних пісень», «Пісень до Св.Духа», «Пісень в честь Пресвятої Євхаристії», «Пісень до Пресвятого Серця Ісусового», «Пісень до Пречистої Діви Марії», «Пісень до Святих» та багато інших, відповідно до церковного календаря... Бо кожна церковна пісня – це водночас і молитва.. Треба людей розспівати у церковних піснях, щоби в церкві було мило, і пісню впливати на релігійні почування вірних парохіян» [27]. Слушною є пропозиція автора влаштовувати окремі концерти релігійних пісень, такі як «Вечір колядок», «Вечір щедрівок», «Вечір церковних псалмів» і т.д. з відповідними поясненнями промовця, що допомагало б у «виробленні смаку [до] релігійної пісні», а також підносило би професійний рівень виконавців.

У тій же «Ниві» знаходимо побажання Р.Лиськів до нововасиліянських пісень: «Щоби вони були згідні з духом нашого обряду!.. Нові побожні пісні в честь Богородниці і Святих повинні досто-

совуватись до наших богослужень і мєльодією і змістом. Зверім увагу на поезію і красу богослужєбного вислову і тут вважам джерело для нових побожних пісєнь» [28, 12].

Як бачимо, у виникненні та розвитку нововасиліянської пісні величезну роль відіграла українська католицька преса. Представники галицької інтелігенції кінця ХІХ ст., священники, меценати посприяли авторам у створенні духовних пісєнь українською мовою, публікуванні та поширенні. Критика, яка з'являлася у католицькій періодиці Східної Галичини паралельно з процесом творення пісєнь, загалом носила конструктивний характер, вказуючи на недоліки новотворів, такі, як неспівпадіння словесних та ритмічних наголосів, мовні огріхи, невиправдані польські запозичення мелодичного матеріалу, відсутність динамічних відтінків, монотонність деяких мелодій чи занадто світський їх характер, вєє, відзначаючи і позитивні сторони пісєнь, в цілому заохочувала авторів до подальшої творчості в цьому жанрі. І хоча об'єктивні обставини перервали процес написання духовних творів в Україні, пісні нововасиліянської доби не забулись, а відродились у церквах незалежної України і звучать на славу Божу. А духовна пісня продовжує розвиватися тепер уже в новій якості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Субтельний О. Україна. Історія. – Київ: Либідь, 1991.
2. Третяк Г. О пінії церковном по сільських церквах (Допись до Сіона) // Руський Сіон, 1875. – Т.5. – Ч.8.
3. Домет В. Взаємини межи рускою церковною пісєною а руским народом // Альманах музичний. – Львів, 1904.
4. Бажанський П. Історія руского церковного пінія, Львів, 1890. Див. також: Франко І. Думки профана ил музикальні теми // Франко І. Зібрання творів у 50 томах. – Т.36. – С.52-54; Миронюк І. За самолівковий напів по наших церквах // Нива – 1935. – С.429-431
5. Людкевич С. Справа нашого церковного співу // Український вістник. –1921. – 2 серпня.
6. (ій – ?) О потребі набожних пісєнь в малорускім язичі // Галицькій Сіон, 1882. – С.437-439.
7. Кобилянський Й. Нагорода за пісні церковні в малорускім язичі // Рускій Сіон, 1883. – Т.11. – Ч.22
8. Дж. Допись з села (О потребі релігійно-церковних пісєней для народа // Душпастир, 1889. – С.83-86.
9. Книжочка Місійна, 1890. – Ч.3.; 1891. – Ч.4.
10. Книжочка Місійна, 1894. – Ч.3.
11. Книжочка Місійна, 1893. – Ч.9.
12. Молебні Часи // Книжочка Місійна, 1898. – Ч.11-12; Страстни пісєни // Книжочка Місійна, 1904. – Ч.3; Нови пісєни // Книжочка Місійна, 1904. – Ч.5-6; Нови коляди // Книжочка Місійна, 1904. – Ч.12; Дуцько І. Півець. Збірник нових церковно-народних пісєнь // Книжочка Місійна, 1906. – Ч.3-4.
13. Книжочка Місійна, 1895. – Ч.1.
14. Гордієнко В. Композитор о.Йосиф Кишакевич. – Львів, 1998. – С.76-82.
15. Бермес І. Віктор Матюк. Біо-бібліографічний покажчик – Дрогобич, 1993
16. Богословський вісник, 1901. – Т.2.
17. Стех В. Ангельський хор. Збірник народно-церковних пісєнь. – Жовква, 1909 – Вид.1.
18. Рудакевич О. Українська національна ідея в духовній музиці Галичини у ХІХ ст. // Київська церква, 2000. – №3(9).
19. Місіонар – Жовква, 1909. – Жовтєнь.
20. Місіонар. – Філадельфія, 1922. – Лютий.
21. Костельник Г. Наша церковна мова // Діло, 6 січня 1929. Див. також: Галуцинський Т. Думка-і наука Церкви в питанні літургійної мови // Нова зоря. – Ч.5. – 1929; Барвінський О. Чи українська мова пригідна до перекааду св.Письма і молитов та духовної проповіді? – Перемишль, 1921.
22. Молебні Часи, составили о.Осип Нижанковскій и о.Теофиль Луцик. – Перемишль, 1898.

23. Вінець набожних пісней, уложив о.В.Стех, ієромонах ЧСВВ. – Жовква, 1900.
24. Збірник церковно-народних пісень. – Вип.1-3 / Составили о. В.Матюк, о.Т.Луцик, о.О.Нижанковській. – Перемишль, 1900.
25. Богословський вісник, 1901. – Т.2.
26. Записки ЧСВВ, 1927. – Т.1. – Вип.4.
27. Квіт О. Плекаймо церковний спів // Нива, 1938. – С.52-55.
28. Лисько Р. Слава Пресвятій Богородиці у наших богослуженнях // Нива. 1938

Неля Мальцева

ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА ФОЛЬКЛОРНУ ТРАДИЦІЮ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Останнім часом в українському етномузикознавстві все частіше починають потрапляти в поле зору дослідників питання, що пов'язані із зовнішніми впливами на місцеву фольклорну традицію. Особливо цей процес почав загострюватися в період переходу суспільного життя від однієї формації до іншої, а найбільше в часи постколоніальної глобалізації. Із порушенням патріархального устою громадського життя, а особливо з прагненням активного виходу його поза межі усталеного розвитку чи активного сприйняття зовнішніх фольклорних новацій, сталість фольклорної традиції починає «розхитуватися» як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Особливий пріоритет у цих процесах мають зовнішні фактори. Адже вони є найбільш «спокусливими» та піддатливими для засвоєння, навіть у тих випадках, коли вони є менш дієвими чи вартісними.

На проблеми впливу зовнішніх чинників на фольклорну традицію одного середовища звертали увагу українські вчені-етномузикологи К.Квітка, В.Гошовський, С.Грица, А.Іваницький, О.Смоляк та ін. Їхні спостереження в основному носили частковий характер і були позначені переважно констатацією фактів. Виняток створюють лише праці С.Грици та О.Смоляка, в яких привернена чи не найбільша увага до цього питання. Зокрема, С.Грица у монографії «Мелос української народної епіки» [1] вперше в українському етномузикознавстві розробляє цілу теорію функціонування гомогенного середовища та співдії його із полігенними чинниками. На цю проблему також звернув увагу О.Смоляк у своїй дисертації «Трансформація пісенного фольклору Західно-Подільської Наддністрянщини»[2]. Але ці питання ще потребують корекції особливо на конкретному регіональному матеріалі.

Мета даної статті – виявити зовнішні фактори, які впливають на пісенну традицію Західного Поділля, і показати шляхи їхнього входження в неї

Починаючи з другої половини ХІХ ст., в суспільному житті місцевих жителів відбуваються процеси, які частково торкаються й усталених форм функціонування фольклору. Особливо це стосується форм його масового розповсюдження. Однією із найдавніших форм була шкільна підручна література, завдяки якій фольклорні зразки з інших теренів потрапляють у західноподільське середовище і відповідним чином впливають на делокалізацію автохтонного пісенного репертуару. Таким чином, у розпорядження місцевих співаків потрапляють народні пісні «Гомін, гомін по діброві», «Чорна рілля ізорана» [3, 31; 242-245], «Нова радість стала», «Добрий вечір тобі, пане господарю», «Ой зацвіли фіялочки», «Ой у полі могила», «Ой на горі вогонь горить», «Ой ходить сон коло вікон» [4, 8; 42-43; 58; 59: 92-93], «Живо, женчики, живо» [5, 10] та ін., привнесені із-поза меж досліджуваної території.

Серед значного масиву українських вродних пісень, поміщених у шкільних підручниках та співаниках, особливе місце займають обрядові пісні. У Західне Поділля вони вперше потрапили завдяки «Руському співанику для шкіл народних» В.Матюка [6]. В ньому опубліковано 11 обрядових пісень в основному весняного та зимового календарного циклів. Зокрема, це 3 гаївки («Прилетіли журавли», «Весно наша, весно», «Прийшла весна з катками»), 4 жнивварські («Пісня вечірня», «Підпіліт», «Вже жнива близенько», «Жнивна»), 1 коляда («Нова радість стала») та 3 щедрівки («Ой чи є, чи нема пни господар дома», «Ой чий то плужок», «На щедрий вечір»). Всі ці пісні, без сумніву, репрезентують регіон, де жив і працював упорядник збірника В.Матюк (Львівщина). Більшість текс-